

BÜYÜK TÜRK SULTANI BAYBARS'IN MOĞOLLARA KARŞI MÜCADELESİ

Beyza Nur ŞAM*
Yılmaz ÇELİK***

Özet: Çalışmamızın konusu, asıl adı el-Melikü'z-Zâhir Rüknuddîn es-Sâlihî el-Bundukdârî (ö. 676/1277) olan Sultan Baybars'ın Moğol Devletlerinden İlhanlı ve Altın Orda ile arasında vuku bulan mücadele ve münasebetlerinin değerlendirilmesidir. Çalışmamızda ele aldığımız ana problemimiz, Moğollar ve Sultan Baybars arasında dostane veya hasmane ilişkilerin ne düzeyde ilerlediğidir. Türk tarihinin önemli ve başarılı sultanlarından birisi olan el-Melikü'z Zâhir Rükneddin Baybars 1260-1277 yılları arasında Memlûk Devleti'nin sultanı olarak hüküm sürmüştür. Kendisi, Sultan Kutuz iktidarında meydana gelen Aynicâlût Savaşı'nda komutanlık yapmış ve Moğolları ağır bir mağlubiyete uğratmıştır. Bu olaydan sonra yıldızı parlayan Baybars, İslâm âleminin kurtarıcısı rolünü üstlenmiş, Moğollarla kıyasıya mücadelesinde başarılı olmuştur. Muînüddin Süleyman Pervane ve diğer devlet adamlarının çağrısı üzerine Anadolu'yu Moğol istilasından kurtarmak için harekete geçmiş, Elbistan Savaşı'nda Moğolları ağır bir bozguna uğratmıştır. Bu çalışmada, başta kâtibî İbn Abdüzzâhir'in eseri olmak üzere Baybars dönemi tarihçilerinden yararlanıldığı gibi, çağdaş tarihçilerin eserlerine de müracaat edilmiştir. Ülkemizde Baybars ve Moğollar arasındaki diplomatik ilişkileri konu alan bazı çalışmalar olmakla birlikte daha kapsamlı yeni çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu çalışmayla konuya mütevazî bir katkıda bulunma amaçlanmaktadır. Çalışmanın sonunda Baybars'ın başarılı siyaseti neticesinde İslâm âleminin kurtarıcı rolünü üstlendiği, Altın Orda ile dostane münasebetleri sayesinde İlhanlı Devletine karşı güçlü bir müttefik elde ettiği, Aynicâlût Savaşı sonrasında Moğolların ilerleyişini durdurduğu ve adı geçen savaşın neticeleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İslâm Tarihi, Memlûk Devleti, İlhanlı Devleti, Altın Orda Devleti, Baybars*

The Struggle of the Great Turkish Sultan Baybars Against the Mongols

Abstract: The subject of our study is the evaluation of the struggle and relations between Sultan Baybars, whose real name was al-Malik al-Zâhir Rüknuddîn al-Sâlihî al-Bundukdârî (d. 676/1277), and the Mongol states of Ilkhanid and Golden Horde. The main problem we address in our study is the level of friendly or hostile relations between the Mongols and Sultan Baybars. One of the important and successful sultans of Turkish history, al-Malik al-Zâhir Rükneddin Baybars ruled as the sultan of the Mamluk State between 1260-1277. He was the commander of the Battle of Aynicâlût, which took place during the reign of Sultan Qutuz, and inflicted a heavy defeat on the Mongols. Baybars, whose star shone after this event, assumed the role of the saviour of the Islamic world and was successful in his fierce struggle against the Mongols. Upon the call of Muînüddin Süleyman Pervane and other statesmen, he took action to save Anatolia from the Mongol invasion and defeated the Mongols heavily in the Battle of Elbistan. In this study, historians of the Baybars period, especially the work of his clerk Ibn Abdüzzâhir, were used, as well as the works of contemporary historians. Although there are some studies on the diplomatic relations between Baybars and the Mongols in Turkey, there is a need for more comprehensive studies. This study aims to make a modest contribution to the subject. At the end of the study, it is concluded that Baybars assumed the role of the saviour of the Islamic world as a result of his successful policy, gained a strong ally against the Ilkhanid State thanks to his friendly relations with the Golden Horde, stopped the advance of the Mongols after the Battle of Aynicâlût and the results of the aforementioned war were determined.

Key Words: *Islamic History, Mamluk State, Ilkhanid State, Golden Horde State, Baybars*

Giriş

Bahrî Memlûkleri, Eyyûbî hükümdarlarından el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb tarafından oluşturulan ve bu sultanın hâkimiyetini sağlamlaştırmasında önemli rolleri olan Kıpçak ve Hârizmlilerin oluşturduğu Türk Memlûk grubudur. Necmeddin Eyyûb vefat edince Turan Şah tahta geçmiştir. Kendisinin tahta oturmasında önemli etkisi olan Türk asıllı üvey annesi Şecerüddür'e karşı olumsuz tavırları Turan Şah'ın sonunu getirmiş böylelikle Mısır'daki Eyyûbî saltanatı fiilen sona ermiştir. Turan Şah'ın öldürülmesinin akabinde Memlûkler Şecerüddür'ü sultan olarak seçseler de kısa bir süre sonra Abbâsî halifesinin tahkir edici mektubu ve Şam bölgesindeki Eyyûbî meliklerinin Memlûk Devleti'ne yönelik faaliyetleri sebebiyle tahtı Aybek et-Türkmenî'ye bırakmak zorunda kalmıştır. Aybek, iç

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, sambeyza33@gmail.com

*** yilmazcelik@ohu.edu.tr

istikrarı sağlasa da Musul Eyyûbî melikinin kızıyla nişanlanması sonucunda hanımı Şecerüddür tarafından bir suikast ile öldürülmüştür. Aybek'in yerine küçük yaştaki oğlu Nureddin Ali başa gelse de iktidar Seyfeddin Kutuz'un elinde bulunmaktaydı. Nitekim Moğol tehlikesinin giderek yaklaşması üzerine tahta muktedir bir kişinin olması gerekçesiyle Nureddin Ali'yi hal' ettirerek tahta çıkmıştır (5 Kasım 1259). Ancak iktidarda bir yılını doldurmadan Baybars tarafından hazırlanan bir tertiple öldürülmüştür (23 Ekim 1260). Kutuz'u öldüren Baybars Memlûk sultanı olmuştur.

Baybars'ın ilk hedefi büyük bir tehlike olarak gördüğü Moğollar olmuştur. Sultan Baybars iktidarı Moğollarla ilişkiler açısından önemli bir döneme tekabül etmektedir. Baybars, başarılı siyaseti sayesinde Aynicâlût ve Elbistan savaşlarında Moğol tehlikesini durdurmayı başarmış, üstelik Altın Orda Devleti ile samimi ilişkileri sayesinde kendisine güçlü bir müttefik bulmuştur. Sultan Baybars'ın bu iki Moğol devletiyle olan ilişkisi bağlamında savaşlarını ve dış siyasetteki başarılarını ortaya koymak Türk tarihinde seyreden uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi açısından önemlidir. İlhanlı ve Memlûk Devleti arasında savaşlar meydana gelse de iki devlet de birbirlerine mektup göndermeye devam etmiş ancak bir neticeye varılamamıştır. Zaten çalışmamız da sadece İlhanlı Devleti ele alınmayarak Altın Orda ile dostane bir çizgide ilerleyen münasebetine de değinilecektir. İlhanlılar ile aralarında vuku bulan Aynicâlût ve Elbistan Savaşı'yla Moğolların Memlûk Devleti karşısında güçsüz bir duruma düştüğü, Memlûklerin, Altın Orda ile beraber olumlu ilişkileri sayesinde İlhanlılara karşı güçlü bir müttefik haline geldikleri görülecektir.

1. İlhanlı Devleti ile İlişkiler

İlhanlı Devleti, Cengiz Han'ın torunu Hülâgû tarafından kurulmuştur. Cengiz Han'ın ölümünün ardından saltanat mücadelesi baş göstermiş nihayet Mengü Han, Büyük Han olmuştur. Mengü tahta geçince kardeşi Kubilay'ı Çin'e gönderirken diğer kardeşi Hülâgû'yu da batıya göndermiştir. Batı tarafına giden Hülâgû'ya kardeşi Mengü, üç önemli görev vermiştir. Bunlar; İsmailîler, Abbâsî Halifeliği ve Suriye, Mısır meseleleriydi. Hülâgû ilk iki meseleyi halletse de son meseleyi çözüme kavuşturamamıştır (Yuvalı, 2014: 8/359). Hülâgû'dan sonra başa geçen oğlu Abaka'nın iktidar dönemi Memlûklerle mücadele içinde geçmiştir. Nasıl ki Sultan Baybars, Altın Orda Devleti'yle ittifak kurduysa Abaka da batı Hristiyan dünyasıyla yakın ilişkiler kurmuştur.

1.1. Hülâgû Dönemi İlişkiler (1256-1265)

1.1.1. Aynicâlût Savaşı (1260)

Moğollar Bağdat'ı istila edip Abbâsî Devleti'ni ortadan kaldırdıktan sonra Suriye bölgesine yönelmişlerdir. Bu sırada Memlûk Devleti içerisinde bir iktidar mücadelesi bulunmaktaydı. Bu mücadele neticesinde Nureddin Ali'yi deviren Sultan Kutuz tahta geçmiştir (Ayaz, 2020: 32).

İlk Memlûk Sultanı Aybek zamanında, başkanları Aktay'ın öldürülmesi üzerine Suriye'ye kaçan Bahrî Memlûkleri, Moğol tehlikesinin yaklaştığı bir zamanda Sultan Kutuz'dan aman dilemiş ve Moğollar'a karşı iş birliği yapmayı teklif etmişlerdi. Kutuz tarafından verilen aflu da Mısır'a gelmişlerdi (Kuşcu, 2014: 8/369). Moğollar tarafından ise durum tam tersi yönde ilerlemekteydi. Bunun başlıca sebebi Moğol Hanı Mengü'nün vefat etmesiydi. Bu durum Moğol İmparatorluğunun paylaşılması noktasında anlaşmazlık çıkarmış, Hülâgû da kardeşinin vefatını haber alınca Suriye'de ki kuvvetlerin başına Ketboğa'yı bırakarak ordusunun büyük bir kısmıyla Karakurum'a hareket etmiştir (Koprman, 1992: 6/453). Hülâgû'nun gönderdiği tehdit dolu mektup Kutuz'a ulaşınca emirlerini Salahiye ordugâhında toplayarak onlara danışmıştır. Alınan kararda Kutuz, Moğol elçilerinin iki parçaya bölünmesini emretmiştir. Gelen dört elçi de ikişer parçaya bölünüp Atpazarı'na, Zevile Kapısı'na, Zafer Kapısı'na ve Ridaniye'ye asılmışlardır (Makdisî, 2019: 33-34). Bazı emirlerinin Moğollarla savaş konusunda isteksiz olduğunu gören Sultan Kutuz Salahiye'de askerlerini ve emirlerini toplayarak onlara şöyle bir konuşma yapmıştır;

“Ey Müslümanların emirleri! Nice zamandır böyle bir gün için hazinenin mallarını yiyorsunuz. Bununla beraber gazaya gitmek istemiyorsunuz. Ben yalnız başına Allah ve Resulü için gideceğim. Aranızdan cihadı tercih edenler beni takib etsin. Kim vazgeçerse onu Allah biliyor” (Makdisî, 2019: 34)

Memlük ordusu 1260 Haziran’ında öncü birliklerin komutanı Baybars olduğu halde Gazze’deki Moğol komutanı Baydara üzerine yürümüşlerdir. Bu haber Baalbek’te bulunan Ketboğa’ya ulaştırıldığında, şehri korumasını ve yardım gelinceye kadar şehri terk etmemesini Baydara’ya emretmiştir. Bunlara rağmen Memlük ordusu Gazze’yi ele geçirmiş bu zafer Suriye’de büyük bir sevince neden olmuştur (Koprman, 1992: 6/453). Bu arada Kutuz Filistin sahilinden yukarıya doğru ilerleyerek Ketboğa’nın ikmal yollarını tehdit etmeyi kararlaştırmıştır. İlerlemekte olduğu yol Akka’da bulunan Frank arazisine geçmekteydi. Kutuz elçilerini Akka’ya göndererek Haçlı hâkiminden geçiş izni istemiş onlarda buna razı olmuşlardır. Kısa bir süre önce meydana gelen ve Haçlıların elinde bulunan Sayda Şehri’nin Moğollar tarafından yağmalanması, bu geçişe izin vermelerinin en önemli nedenlerinden birini teşkil etmiştir. Sultan Kutuz Akka’da iken Ketboğa’nın Ürdün’ü geçerek doğu Celile’ye girmiş olduğunu haber alınca ordusunu Nazareth üzerinden güney doğuya sevk etmiştir (Kuşcu, 2014: 8/370).

İki taraf, Filistin’de Beysan ile Nablus arasında kalan Aynicâlût civarında karşılaşmışlardır (Hasan, 2011: 7/36). Kutuz ordusunun büyük bir bölümünü bölgedeki ormanlıklara saklamış ve öncü birliklerinin komutanlığına Baybars’ı getirtmiştir. İki ordu 3 Eylül 1260 Cuma günü muharebeye başlamıştır. Ketboğa büyük bir hamiyetle savaşırken Baybars kumandasındaki birlikler hızla tepelere doğru çekilmişlerdi. Bu tuzağın farkına varamayan Moğol kuvvetleri onları takibe başlamışken Kutuz’un pusuda bekleyen askerleri de Moğolları kuşatmıştır (Kuşcu, 2014: 8/370). Moğol ordusu büyük bir mağlubiyete uğrayarak kaçmışlardır. Bundan sonrasını bizzat Baybars’ın kâtibi İbn Abdüzzâhir kitabında şöyle anlatır:

“Düşman mağlubiyetin ardından dağa çıkınca el-Melik ez-Zâhir de yaya olarak peşlerinden gitti. Gün boyunca ve bütün gece karşılarında durdu. İnsanlar orada bulunduğunu duyduklarında her taraftan yanına çıktılar. Hayatını tehlikeye atarak savaşıyordu. Öldürülenlerin ve onun öldürdükleri kelleleri alınıp Ketboğa Noyan ile diğerlerinin kelleleri gibi el-Melik el-Muzaffer’e taşındı” (İbn Abdüzzâhir, 2021: 36).

Baybars dağdan indikten sonra düşmanı takip etmeye devam etmiştir. Efamiye’ye ulaştığında ise Moğollar ile yeniden karşılaşmış, onları ağır bir mağlubiyete uğratmıştır. İbn Abdüzzâhir’e göre zafer Kutuz’dan çok Baybars’ın sayesinde gerçekleşmiştir. Nitekim kitabında “Bu Allah’ın, el-Melik ez-Zâhir sebebiyle takdir ettiği bir zaferdi.” sözleriyle bu söz konusu duruma işaret etmektedir (İbn Abdüzzâhir, 2021: 36).

Aynicâlût zaferiyle Moğol ilerleyişi durdurulmuş, Moğolların yenilmezliği iddiası çürütülmüştür (Şeşen, 2021: 23)., Dimaşk’teki Moğol hâkimiyeti sona ermiştir (Kuşcu, 2014). Aynicâlût zaferinin kazanılmasında Memlük ordusuna yardım eden bazı etkenleri de burada zikretmemiz gerekmektedir. Bunlardan ilki Suriye’deki Haçlıların Müslümanlara hücum etmemeleri, İkinci etken ise Hülâgû’nun ordusunun büyük bir kısmıyla Karakurum’a dönmesi sonucunda Suriye’de bulunan Moğol kuvvetlerini zayıflatmasıdır (Koprman, 1992: 6/454).

Sultan Kutuz, dönüş yolunda Baybars başta olmak üzere Bahrî Memlükleri tarafından düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmüştür. Bir rivayete göre Baybars’ın Halep naibliğine tayin edilmemesi, bir başka rivayete göre ise Bahrî Memlük lideri Aktay’ın, Aybek tarafından öldürülmesi olayında Kutuz’un etkisinin olması hasebiyle Aktay’ın intikamının alınması amacıyla öldürülmüştür (Ayaz, 2018: 9/455). İbn Abdüzzâhir’in anlattıklarından yola çıkarsak Kutuz, Mısır’a yöneldiği vakit büyüklenmeye başlamış ve öldürülmüştür (İbn Abdüzzâhir, 2021: 38). Başka bir kaynakta ise Baybars’ın, kendisinden Moğol esirlerinden bir kadını istediği ve bu isteği yerine getirilince öpmek için Kutuz’un elini tuttuğu bir esnada Anas el-

İsfahanî tarafından Kutuz'un omzuna kılıç vurulduğu, Bahadır el-Muizzî tarafından ise ok atılıp öldürüldüğü söylenmektedir (Makdisî, 2019: 35).

1.1.2. Bîre Kuşatması ve Diğer Olaylar

1264 yılında Moğollar el-Bîre (Bugünkü Birecik) Kalesi'ni kuşatmışlardır (Karakuş, 2022: 40). Baybars, Bedreddin Bilik el-Haznedar'ın 4 bin hafif süvari ile Şam'a hareket etmesini emretmiş, İzzeddin Ugan'ı da kumandanlar ve askerlerle beraber el-Bîre'ye yollamıştır. Kendisi de 1265 yılında Şam'a hareket etmiş ve gelen haberlerden düşmanın kale surlarına 17 mancınık diktiğini öğrenmiştir (Şeşen, 2021: 63-64). 15 Şubat'ta sultan otağında hamama girmiş olduğu bir vakitte ulak gelmiş ve bir mektup getirmiştir. Mektupta, Emîr İzzeddin Ugan'ın Pazartesi günü Bîre'ye ulaştığı, Moğolların, askerlerin azametlerine şahit oldukları, mancınıkları yakıp kaçıktıkları ve gemilerini batırdıkları yazmaktadır (İbn Abdüzzâhir, 2021: 151-152).

1.2. Abaka Dönemi İlişkiler (1265-1282)

1265 yılında Hülâgû'nun ölmesi üzerine yerine oğlu Abaka geçmiştir. Altın Orda hükümdarı Berke Han ile arasındaki savaşta büyük bir mağlubiyete uğrayan Abaka, annesinin teşvikiyle Bizans İmparatorunun kızıyla evlenmiş kayınpederi ile de ittifak kurmuştur (Hasan, 2011: 7/48). Moğollar ile Memlükler arasında mücadele bu dönemde devam etmiş ancak ciddi anlamda karşı karşıya gelinmemiştir. Diplomatik ilişkiler düzeyinde bu mücadele devam etmiştir (Kanat, 2001: 45). Abaka 1265 yılında Baybars'a elçi göndererek barış istemiş ancak Baybars bu teklifi reddetmiş, (Koprman, 1992: 6/459) buna rağmen Abaka 1268 yılında tekrar bir elçi göndermiştir. Elçinin getirdiği mektubun bir kısım içeriği şöyledir:

"Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar kim varsa bizi kabul edip itaat etti ve kulluğa girdi. Bunun öncesinde yasa ve ferman Cengiz Hân'ın idi. Şimdi de aynı şekilde yasa ve ferman Ögeday Hân'ındır." (İbn Abdüzzâhir, 2021: 244).

Sultan Baybars'ın bu mektuba cevabı sert olmuştur:

"Bizim bugün Cengiz Hân'ın yasasından daha büyük bir yasamız yok mudur? Allah bize hükmetmek üzere 40 mülk vermiştir. Ancak bunu güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar olduğundan bahsetmez. Ketboğa Noyan'ın başına ne geldi? Nasıl yerle bir oldu?" (İbn Abdüzzâhir, 2021: 245).

Barış teşebbüsünden karşılık alamayan Abaka askerlerine Sacûr'a (Halep civarındadır) saldırılarını emretmiştir. Baybars, Emîr Alâaddin Bûndukdârî komutasında orduyu Suriye'ye gönderdiği gibi kendisi de 1269 yılının Ekim ayında harekete geçmiştir. Dimeşk'e geldiğinde Moğolların yenilerek geri çekildiğini öğrendiğinde Kahire'ye geri dönmüştür (Hasan, 2011: 7/50). 1271 yılında Moğollar Ayntâb'a saldırmış ardından da Hârim geçidine yönelmişlerdi. Baybars, Emîr Bedreddîn Beyserî'nin 3000 süvari ile yola çıkmasını emretmiş, bu sırada Moğollar Hârim ve Rûc'a saldırmışlardı. Beyserî, Dimeşk'e vardığında Baybars da Halep'e doğru yürümüştür. Taybars el-Vezirî'yi ve İsa b. Mühennâ'yı da Harran ve Urfa taraflarına göndermiştir (İbn Abdüzzâhir, 2021: 287). Nihayet İlhanlılar Harran'da yenildiklerinde Haçlılar müttefiklerine yardım için Kâkûn'a saldırıya geçse de bir sonuç vermemiş ve onlar da yenilmişlerdir (Koprman, 1992: 6/459).

Moğollar, 2 Mayıs 1272'de Baybars'a barış için elçi göndermişlerdir. Sultan bu elçilerle beraber Mübârezeddîn et-Tûrî, Fahreddîn Ayâz'ı, Abaka'ya göndermiştir. Elçiler Abaka'nın huzuruna geldiklerinde Mübârezeddîn et-Tûrî, Abaka'ya, Sultan'ın selamını ve Altın Orda hükümdarı Mengü Timur'un (1266-1280) nereye at sürerse Baybars'ın da at süreceğini, saltanatının atları nereye ulaşırsa orası Mengü Timur'un olduğunu, Mengü Timur'un atları nereye ulaşırsa Baybars'ın olduğunu iletmiştir. Abaka bu konuşmayı işittiğinde rahatsızlık duymuş ve atına binip gitmiştir (İbn Abdüzzâhir, 2021: 290-291). Eylül başlarında tekrar Abaka ve Anadolu Selçuklu sultanının elçileri gelmiştir. Elçiler bu sefer Abaka'nın, barış için Baybars'ın ya da ondan sonra gelen birisinin kendi huzuruna gelmesini istediğini bildirmişlerdir. Sultan ise buna cevaben, Abaka'nın kendisinin veya kardeşlerinden birisinin gelmesini söylemiştir (Şeşen, 2021: 116-117). Baybars ile Abaka arasında barış

girişimleri neticesiz kalırken Altın Orda Devletinin elçileri gelmiş ve Hulâgû'nun Müslümanların elinden almış olduğu şehirler konusunda yardım istenilmiştir (Baypars Tarihi, 2000: 8). Altın Orda Hanı'nın, casusları sayesinde Baybars ile Abaka arasındaki gelişmelerden haberdar olduğunu söyleyebiliriz. Bu sayede Memlük Devlet'ini, İlhanlılara karşı kıskırtmak için hemen bir elçi göndererek gerekeni yapmıştır (Kanat, 2001: 42).

İlhanlılar düşmanca niyetlerini saklamak maksadıyla da sık sık elçi göndermekteydiler. Nitekim Moğollar Bîrecik şehrini tekrar kuşatmaya aldılar (Hasan, 2011: 7/51). Bunun üzerine Sultan Baybars yanında Seyfeddin Kalavun ve Bedreddin Beyseri bulunduğu halde Fırat'a doğru hareket etmiş, âni baskınla Moğolların bir kısmını öldürmüş bir kısmını da esir almıştır (Makdisî, 2019: 38-39). Bedreddin Beyseri kaçanları Seruç yakınlarına kadar kovalamıştır. Moğollar Bîre'ye geldikleri vakit yanlarında Pervane, Hatîroğlu Beylerbeyi Şerafeddin, Atabey Arslandoğmuş, naibussaltana Emin ad-din Mikâil ve 3 bin kadar süvari ile Rum Beyleri de bulunmaktaydı (Baypars Tarihi, 2000: 18). 1275 yılında Moğollar tekrar Bîre önlerinde görülmüşlerdir. Moğol ordusu 30 bin kişiden oluşturulmuş, ordu komutanı da Muînüddin Süleyman Pervaneydi (Karakuş, 2022: 48). Bîre'ye geldikleri vakit Pervane, Baybars'a dair bilgi almak maksadıyla 400 süvariye Şam'a göndermiştir. Baypars Tarihi kitabında anlatılanlara göre Pervane'nin böyle yapmasının sebebine kısaca değinmekte yarar vardır. Sultan Baybars'ın bu birliği görmesi halinde Bîre'nin yardımına gelecek ve geldiği vakit Pervane ordusuyla beraber Baybars'ın tarafına geçecek akabinde Rum Sultanlığını Baybars'a teslim ederek Moğolları tamamıyla yok edeceklerdi (Baypars Tarihi, 2000: 59).

400 süvari Fırat'ı geçtikleri vakit Baybars'tan Pervane'ye yazılan mektubu götüren postacılar yakalandılar. Mektubun üzerinde:

“Biz; senin bize yazmış olduğun mektupların muhtevalarına vakıf olduk. Senin göndermiş olduğun elçilerinin peşlerinde biz de hemen oradayız. Düşmanı tepelemek hususundaki ittifakımızı meydana çıkarabilmek için hazırlıklarda bulun!..” yazmaktaydı (Baypars Tarihi, 2000: 59).

Yakalanmış olan postacılar Atabay Noyan'a getirildiklerinde öfkeden dolayı Noyan yanlarında bulunan bütün Müslümanları öldürmek istediye de, kalede bulunan Müslümanlardan yardım isteyerek kuvvetlenirler diye yapmaktan vazgeçmiştir. Noyan daha sonra bu postacıları Pervane'ye göndermiş ancak Pervane inkar ederek kendisinin öldürülmesi için Sis hükümdarının bir oyunu olduğunu iddia etmiştir. Bu mektuplar Pervane'nin haberi olmadan Abaka'ya gönderilmiştir (Baypars Tarihi, 2000: 60). Neticede Baybars yolda iken düşmanın Bîrecik önünden ayrıldıklarını öğrense de Moğolların çekilmesi kesinleşene kadar beklemiş nihayet 20 Aralık 1275 günü Dımaşk'a dönmüştür (Şeşen, 2021: 128).

1.3. Anadolu Seferi ve Elbistan Savaşı

Pervane, Anadolu'da baskısı altında bulunduğu Abaka'nın kardeşi Acay'dan şikâyetçi idi. Muhtemelen Acay da bu durumu biliyordu ve Pervane'ye sert davranmaktaydı. Pervane ise hayatını tehlikede görerek Baybars'a adamlar göndermiştir. Baybars, Pervane'nin Moğolları Anadolu'dan uzaklaştırmak konusundaki teklifini kabul etmiş olsa da ancak Anadolu'ya gelecek yıl geleceğini bildirmiştir. (Merçil, 2013: 145) Sultan Baybars Dımaşk'ta çok kalmayarak Halep'e gelmiş ardından Halep Naibi Nureddin Ali b. Mücella'yı Moğollara karşı göndermiştir. Moğollar ise buna karşılık Hafâce Araplarını (Necid kökenli bir kabile) göndermişlerdir (Şeşen, 2021: 129). Sultan ise Sîs beldelerinden geçerek Göksu'ya oradan da Akça Derbend olarak bilinen sarp geçitlerden ordusunu geçirmiştir bilahare Emir Şemseddin Sungur Aşkar komutasında bir keşif birliği göndermiş, bunlar Giray Noyan komutasında 3 bin Moğol askerinden oluşan birliği karşılayıp yenmişlerdir. Askerlerin Moğolları yendiği sırada Tudavun komutasındaki Moğollar ve Pervane komutasındaki Selçuklu askerlerinin kendilerine yaklaşmış olduğu bilgisi casuslar yoluyla Baybars'a iletilmiştir (Karakuş, 2022: 50). Bunun üzerine Sultan, askeriyle beraber dağlara çekilmiş, bulunduğu konumdan dolayı da Elbistan sahrasında bulunan Moğolları rahatlıkla görebilmiştir. Moğollar, Rum askerlerini

Baybars ile müttefik olmalarından korkarak kendilerinden ayırmışlardır (Baypars Tarihi, 2000: 85).

İki ordu birbirleriyle karşılaştıkça Memlük ordusu Moğolların sol kanadına hamle yapmış, bir grup Moğol askeri de Memlük ordusunun saflarına sızmayı başarmıştı. Moğollar sağ kısma doğru ilerleyince Sultan maiyetindeki yedek askerle birlikte bizzat kendisi takviye olarak safları sıklaştırmıştır. Akabinde sol kanadın çökmek üzere olduğunu görünce bu sefer de orayı takviye etmiş ve Moğollara hep birlikte saldırmışlardır. Bu durumu şahit olan Moğollar da atlarından inip Müslümanlarla şiddetlice savaşmışlar ancak yenilmişlerdir. Müslümanlardan birçok asker şehit edilmiştir, bunlar arasında büyük emîrlere de bulunmaktaydı (İbn Kesîr, 1994: 13/464). Abaka ise bu olayı haber alır almaz büyük bir orduyla Elbistan'a gelmiş, ölümlerin arasında Moğol askerlerinin olduğunu, içlerinden Anadolu Selçuklu askerlerinden kimseyi göremeyince öfkelenerek askerlerine emir vermiş, Anadolu'da katliama neden olmuştur (Ahmet Cevdet Paşa, 1977: 2/471). Abaka Han, Baybars'a karşı Elbistan'daki yenilginin intikamını alma cesareti göstermeden Aladağ'a geri dönmüştür (Karakuş, 2022: 54-55).

Sultan Baybars bu zaferin ardından Kayseri'ye girmiş ve kendisi için kurulan Selçuklu tahtına oturmuştur (İbn Abdüzzâhir, 2021: 335). Sultan Baybars, kendisini mektupla tebrik eden Pervane'ye, yanına gelmesi, tekrar mevkiine geçmesi konusunda haber gönderse de, Pervane kendisine 15 gün kadar müsaade edilmesini istemiştir. Pervane'nin amacı Abaka'nın yanına giderek, Baybars'ın üzerine yürümeye teşvik etmektir. Bu hileli durumu Tatavun ifşa etmiştir (Baypars Tarihi, 2000: 88). Aynı zamanda Sultan Kayseri'de kaldığı süre zarfında erzakları boşalmış, Kayseri'deki ambarlarda da hiçbir şey kalmamıştır (İbn Abdüzzâhir, 2021: 336).

Pervane'nin hilesi ve erzakın azalmasından dolayı Sultan yola çıkma kararı almıştır. Daha sonra Pervane'nin elçisi gelmiş ve Sultan'dan gitmemesini istemiştir. Baybars bu duruma karşılık olarak şöyle demiştir.

“Bize bu kısa zafer yeter. Yüce Allah şöyle buyurmuştur ki: “Allah kendi dinine yardım edenlere muhakkak yardım edecektir. Kuşkusuz Allah güçlüdür ve mutlak galiptir”. Hac vazifesini yerine getiren kimsenin komşuluk hukukunu gözetmesi gerekir. Biz Rum halkının kanını dökmekten ve mallarını yolup almaktansa Allah'ın bunların karşılığını bize ahirette vermesini dileriz. Selçukluların tahtında oturmamız onun şanını yüceltmek içindir. Ancak size şunu ifade ederiz ki bizi istediğimizi yapmaktan alıkoyacak hiçbir engel yoktur. Hiç kimsenin bizim satvetimizden emin olmaması gerekir. Herkes bilmelidir ki Allah'a şükürler olsun bütün mesafeler bizim için bir adımlık yoldur. Topraklarımızda o kadar çok saltanat kürsüsü vardır ki biz de onun işaretiyiz. Bizim için Allah'a şükürler olsun ki fethü'l-kudsî'den daha üstün bir fetih yoktur.” (İbn Abdüzzâhir, 2021: 337).

2. Altın Orda Devleti ile İlişkiler

Orda kelimesi “çadır, otağ” manasına gelmektedir. Bu devlete Altın Orda veya Ak Orda denmesinin nedeni Batu Han'ın ak otağının üst kısmının altın yaldızlı olmasından kaynaklanmaktadır (Saray, 1989: 2/538). Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın oğlu olan Cuci Han 1227 yılında bir av esnasında kaza ile attan düşmüş ve ölmüştür. Yerine ise oğlu Batu Han geçmiştir (Kafalı, 2014: 8/398-399). Cuci Han'ın oğlu Batu Han ilk olarak Volga Bulgarlarını ortadan kaldırmayı başarmış akabinde Rus knezlerine ait kale ve şehirleri ele geçirmiştir. Batu Han'ın orduları Polonya, Macaristan, Avusturya ve Dalmaçya'ya kadar olan bölgeleri yağmalamış ve nihayet Çağatay Han ve Ögeday Han'ın ölmesi üzerine hareket alanını genişleterek Altın Orda Devleti'ni kurmuştur (Saray, 1989: 2/539).

Batu Han'ın oğlu Sartak daha babası hayatta iken veliaht tayin edilse de Batu Han'ın 1256 yılında ölmesi üzerine tahta oturmak için ülkeye gelirken yolda ölmüştür. Hülagü Han'ın kardeşi Mengü, bunu haber alınca tahta Batu Han'ın karısı Borakcin'in geçirilmesini, Sartak'ın küçük oğlu Ulakçı'nın da yetiştirilmesini emretmiş fakat kısa bir süre sonra Ulakçı

da ölmüştür (Arslan, 2014: 324-325). Altın Orda Devleti'nin başına bundan sonra Batu Han'ın Müslümanlığı kabul eden kardeşi Berke Han geçmiştir (Roux, 1998: 166).

2.1. Berke Han Dönemi İlişkileri (1256-1266)

Berke han, dindar bir hükümdardır. İslâm ülkelerine verdiği zarardan ve Altın Orda devletinin bazı topraklarının İlhanlıların eline geçmesinden dolayı amcasının oğlu Hülâgû'dan nefret etmektedir. Dolayısıyla iki devlet arasında savaşlar başlamış, bu söz konusu durum Memlük-Altın Orda ilişkisinin gelişmesinde büyük bir etken olmuştur. Baybars ve Berke Han arasında karşılıklı yazışmalar meydana gelmiş ve iki hükümdar Hülâgû'ya karşı ittifak kurmuşlardır (Hasan, 2011: 7/53). Berke Han bununla da yetinmeyip, bu ittifak neticesinde savaşı kazanırlarsa Hülâgû'nun elindeki bütün toprakları Baybars'a vereceğini bildirmiştir (Konukçu, 1992: 5/506). Baybars ise bu ittifakın gerekli olduğunu düşünmekteydi. Çünkü Altın Orda Devleti konumu itibarıyla İlhanlılar'ın merkezi olan Kuzey İran'a sızabilirdi ve önemli ticaret merkezlerinden sayılan, Trabzon, Sivas ve Çukurova'da Ermenilere ait Haçlılar'ın Ayas Limanı'na ulaşabilirdi. Bunların haricinde Altın Orda Devleti Memlüklerin askeri gücünü besleyen Deşt-i Kıpçak'taki köle piyasasını da kontrol etmekteydi (Karakuş, 2022: 55-56). Altın Orda ve Memlükleri birbirine yaklaştıran din etkisinin yanında ortak düşman olarak gördükleri İlhanlı unsuru da etkili olmuştur (Arslan, 2014: 333).

Hülâgû'nun yanında yardımcı kuvvet olarak bulunan Berke Han'ın askerleri arasında 200'den fazla süvari bulunmaktaydı. Ancak Berke Han ve Hülâgû'nun arası açılınca bu askerler ya Berke Han'ın yanına gelecekler ya da buna güç yetiremezlerse Memlük askerlerine sığınacaklardı. Neticede bu askerler Memlüklere sığınmışlardır. Sultan, Şam'daki naiplerine onlara ikramda bulunulmasını ve ikamet izni verilmesini emrettiği gibi komutanlara ve eşlerine de hil'atler göndermiştir. Sultan daha sonra Fakih Mecdeddin ile Seyfeddin Kurşbek'in yanına iki Moğol verip Berke Han'a elçi olarak göndermiştir (İbn Abdüzzâhir, 2021: 86). Elçiler İstanbul'a geldiklerinde Fakih Mecdeddin hastalanmış ve geri dönmek zorunda kalmıştır, Keşerbek ise görevini tamamlayıp Kahire'ye geri dönmüştür (Şeşen, 2021: 40-41).

Baybars daha sonra Berke Han ve Bizans İmparatoru'nun gönderdiği elçileri kabul etmiştir. Berke Han gönderdiği mektupta Sultandan, Fırat sınırına Hülâgû'ya karşı asker göndermesi ve Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus'a yardım etmesi konusunda tavsiyede bulunmuştur. (Şeşen, 2021: 50). Sultan buna karşılık Berke Han'a hediyeler göndermiştir. Bu değerli hediyeler arasında Hz. Osman yazısı denilen Mushaf cüzü, (Şeşen, 2021: 51) fildişi bir rahle, seccadeler, şamdanlar, altın işlemeli topuzlar, alaca maymun derileri, Nubya Hecin develeri ve birçok eşya bulunmaktaydı. Ayrıca Sultan Baybars, Berke Han adına Mekke, Medine ve Kudüs'te hutbede dua edilmesini de emretmiştir (Şeşen, 2021: 51). Berke Han ve Memlük elçileri İstanbul'a geldikleri sırada imparator tarafından alıkonulmuştur. Baybars bunu haber alınca yemin nüshalarını Hristiyan din adamlarına göstererek imparatorun dinden çıkıp çıkmayacağını sormuştur. Din adamları da böyle bir kişinin dinden çıkacağını beyân etmişlerdir. İmparatora gönderilmek üzere bir mektup hazırlatmış ve bunu bir yunan filozofu, piskopos ve keşişle göndermiştir (İbn Abdüzzâhir, 2021: 135-136).

İbn Kesir kitabında Berke Han hakkında şunları yazmıştır

"Hülâgû'nun amcasının oğluydu. Berke han, sonradan Müslüman oldu. Alimleri ve salih insanları severdi. En büyük iyiliklerinden biri, Hülâgû'yu mağlup etmesi ve askerlerini dağıtması idi. Melik Zâhirle iyi geçinirdi. Onun kendisine gönderdiği elçilere saygı gösterip ikramda bulunur, onlara çok miktarda armağanlar verirdi." (İbn Kesir, 1994: 13/431).

2.2. Mengü Timur Dönemi İlişkileri (1266-1280)

Sultan Baybars, Berke Han vefat edince Altın Orda Devleti'nin başına geçen Mengü Timur'u tebrik etmek ve taziye için yeni bir elçi yollamıştır. Berke han zamanında kurulan dostluk Mengü Timur iktidarında da devam ettirilmiştir (Karakuş, 2022: 59). Altın orda ve İlhanlı mücadelesi bu dönemde de devam etmiştir, bu mücadeleyi tetikleyen ise Sultan

Baybars'ın gönderdiği kışkırtıcı mektuplardır (Arslan, 2014: 343). 1271-1272 yılında Mengü Timur tarafından deniz yoluyla elçiler gönderilmiş ancak bunlar Bizanslılar tarafından yakalanıp Akka'ya getirilmişlerdir. Lakin Akka'dakiler Baybars'ın gelip giden elçilerine dokunulmamak üzerine yemin ettikleri için bu durumu onaylamamışlardır. Ayrıca, Bizanslılar tarafından alınan hediyeler teçhiz edilip elçilerle birlikte Dimeşk'e doğru yola çıkarılmıştır (Baypars Tarihi, 2000: 7). Mengü Timur'un gelen elçileri de Sultan Baybars tarafından değerli hediyelerle beraber gönderilmiştir (Baypars Tarihi, 2000: 19). Bu olay İbn Abdüzzâhir'in eserinde bazı noktalarda farklı anlatılmıştır. İbn Abdüzzâhir'e göre, Frenklerden bir millet olan Marsilyalıları elçileri ve esirleri Akka'ya getirmişler, Sultan bunu haber alınca da Frenkler sadece Sultan'ın elçisini serbest bırakmış ve kalanların Sultanın uyruğundan olmadıkları ve barışın geçerli olmadığı bir yerde yakalandıkları için teslim edemeyeceklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine Baybars, sınırındaki Marsilyalıların hepsini tutuklattırınca karşı taraf elçileri ve esirleri serbest bırakmak zorunda kalmıştır (İbn Abdüzzâhir, 2021: 291).

1273 yılında Baybars, Mengü Timur'un istediği bitkisel ilaçlar ve hediyelerle birlikte, Abaka ile aralarında olanları, askerlerin Bîre'yi kuşatmalarını ve onlara karşı kazandığı zaferi yazarak elçilerini Altın Orda'ya göndermiştir (Abdüzzâhir, 2021: 298).

Mengü Timur iktidarında cereyan eden bir diğer olay ise Bîsû Nogây'dan Baybars'a bir mektubun ulaşmasıdır. Bîsû Nogây, Berke Han'ın akrabası aynı zamanda kumandanıydı. Mektubun içeriği şöyledir:

“Bu mektup Bîsû Nogây'dan el-Melik ez-Zâhir'e yazıldı. Beni Müslümanların cümlesine katan, apaçık dini takip eden birine dönüştüren Yüce Allah'a şükürler olsun. Bu mektubu tamamlamak üzere beni sağlamlaştıran, delillerin rehberi, peygamberlerin imamı, sakınanların direği Muhammed'e (s.a.v), onun peygamber kardeşlerine, sevgi dolu ashabına, hak erbabına ve kemale ermiş olanlara salâtü selâm olsun. Sonra; bizim bu mektubumuz iki anlam taşımaktadır. Bunlardan ilki bizden sana tahiyyat ve selamdır. İkincisi ise Erboğa'dan duyduğumuz; babamız Berke Hân ile ilgili ahdına sadık kalarak onun evlatlarından ve akrabalarından Müslüman olanlardan getirdiği haberlere dairdir. Biz bu haberi vermekle el-Melik ez-Zâhir'e olan sevgimizi ve ahitlere olan vefayı gösterdiler. Biz bu haberleri ancak İslâm'ın hamiyeti ve anlaşmaların yenilenmesi için iyi niyetimizi göstermek adına verdik. Bu mektup Eritmuva ve Tok Boğa eliyle yazıldı. Bilinsin ki ben İslâm'a girdim. Allah'a ondan resulü Muhammed (s.a.v) ile gelene iman ettik bu hususta söylediklerimize güvenilsin. Bende babamız Berke Hân'ın yolu üzerine gidiyorum. Hakikate tabi olup batıldan kaçınınız. Bize mektup göndermeyi kesme. Biz seninle bir elin parmakları gibiyiz. Muvaffak olursak da başarısız olursak da sanadır.” (İbn Abdüzzâhir, 2021: 268-269).

Sultan Baybars'ın cevabı mektubunun içeriği ise şöyledir:

“Bu mektup Rabbinin yolunda mücadele eden; yüce, aziz ve asil meclise yazıldı. Kalbinin nuruyla ışık saçan, Müslümanların sığınağı ve Müminlerin yardımcısı Bisu Nûgâ; Allah kalbini İslâm ile mamur etsin. Dünya ve ahirette onu selametle doldursun. Tabilerine muamele ettiği gibi ihsanla muamele etsin. Senden kulakları ve kalbi hoşnut eden bir mektup geldiğini biliyoruz. Başarı için hüküm hüküm zaferlerdir. Onu da üzerinde doğru itikattan başka bir şey olmayan anlayışla Berke Han'ın sünnetini örnek alarak din ve cihat yolunda çabalamakla bulduk. Kendisinden bırakılıp iptal edilemeyecek bir emir aldık. Bize Yüce Allah'ın buyurduğu gibi işte aradığımız buydu. Müslümanların cemiyetini kalabalıklaştıran, onu kâfirlerle savaşmak için ibadet ehli kılan Allah'a hamd olsun. Bilinir ki Allah'ın Resulü (s.a.v.) önce en yakın akrabalarının İslâm olmaları için çabalamıştır. Geride kalanlardan olmaya rıza gösterenleri de kınamıştır. Hatırlatmaların amacı da budur. Korunmuş tarafta olanlara, Allah'ın gerçeğe rehberlik edene kadar basiretini aydınlatığı kimseye, cihat konusunda Berke Han'ın yolunu takip edenlere ve Allah'ın batıda bizim için sevap yazdığı cihada devam edenlere selam olsun. Onlar için doğuda düşmanın gücü kırılana kadar ecir vardır.” (İbn Abdüzzâhir, 2021: 269-270).

3. Sultan Baybars'ın Vefatı

Sultan Baybars, Elbistan zaferinin ardından Dimaşk'a girmiş ve Meydânü'l-Ahda'daki saraya yerleşmiştir (Karakuş, 2022: 119). Arkadaşlarıyla beraber kırmızı meclisi düzenlemiş ve normalden fazla kırmızı içmiştir. Ertesi gün Cuma sabahı hasta olduğunu dillendirmiş akabinde Cuma namazını kıldıktan sonra hastalığı artınca ilaç verilmiş ancak ağrısını dinmemiştir (Şeşen, 2021: 135). Tabipler, sultana müşil içirmişler ancak hastalığı nüksetmiştir. Daha sonra zehirlendiğini düşünerek Mücevher tozu içirmişler lakin bu da fayda vermemiştir (Makdisî, 2019: 39). Müshilin tesirini artırmak amacıyla farklı bir ilaç daha verilmiş, lakin bu durum pıhtı pıhtı kan gelmesine neden olmuştur. Yanındaki adamları ise verilen bir zehirden dolayı parça parça gelen kanın ciğeri olduğunu düşünmekteydiler. Bilahare hastalık giderek artmış ve 28 Muharrem 676 (20 Haziran 1277) Perşembe günü öğleden sonra vefat etmiştir (Baypars Tarihi, 2000: 112-113). Başka bir rivayete göre ise bir münecimin güneş tutulması esnasında büyük bir adamın öleceğine dair sözüne inanması üzerine kumandanlarından birine zehirli su hazırlatmış ancak yanlışlıkla kendisinin içmesi üzerine vefat etmiştir. (Hilmi, 2020: 509)

Sonuç

Memlûk Devleti'nin gerçek kurucusu sayılan Sultan Baybars, Türk tarihindeki en önemli devlet adamlarından biridir. O, Moğolları durdurarak, onların bütün İslam dünyasını istila etmesine engel olmuştur. O, bir yandan Moğolların bir kolu olan İlhanlılarla mücadele ederken, diğer yandan Altın Orda Devletiyle güçlü bir ittifak kurmuştur. Sultan Baybars'ın İlhanlılar ile ilişkisi göz önüne alındığında genellikle ilişkileri düşmanca boyutta ilerlemiştir. Buna rağmen aralarında gidip gelen elçiler vasıtasıyla bir neticeye varılamadığı gibi İlhanlılar düşmanca niyetlerini saklamak maksadıyla sık sık elçi de göndermişlerdir. İlhanlılar ile arasında vuku bulan Aynicâlût zaferiyle beraber Moğol ilerleyişi durdurulmuş, Moğolların yenilmezliği iddiası çürütülmüştür. Memlûk Devletinin temelleri sağlamlaştırılmış, Moğolların ele geçirdikleri Suriye istihkâmları bu savaş neticesinde ellerinden çıkmış, Dimaşk'taki Moğol hâkimiyeti sona ermiştir. Bunun ötesinde Baybars, İslâm âleminin kurtarıcı rolünü üstlenmiştir. Anadolu Selçuklularını Moğol hâkimiyetinden kurtarmak için Anadolu'ya hareket etmiş ve Elbistan Savaşı'nda Moğolları mağlup etmiştir.

Sultan Baybars, Moğollar'ın diğer bir kolu olan Altın Orda ile ittifak kurmuştur. Bu duruma karşılık Abaka, Batı Hristiyan dünyasıyla yakın ilişkiler kurmuş. Hatta Bizans İmparatorunun kızıyla evlenerek Bizans'la ittifak kurmuştur. Sultan Baybars'ın Altın Orda Devleti'yle münasebetleri gayet dostane düzeyde olmuştur. Sultan Baybars, Anadolu seferi dönüşünde 1277 yılında vefat etmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdüzzâhir, İbn. (2021), *Katibinin Gözünden Sultan Baybars*. (A. Usta, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayın Evi.
- Ahmet Cevdet Paşa. (1977), *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Arslan, İhsan. (2014), *Moğollar Arasında İslâmiyetin Yayılışı*. İstanbul: Metamorfoz Yayınları.
- Ayaz, Fatih Yahya (2018), *Memlûkler. İslâm Tarihi ve Medeniyeti- Müslüman Türk Devletleri Tarihi 2*, C. 9, İstanbul, s. 455.
- Ayaz, Fatih Yahya (2020), *Memlûkler*. Ankara: İsam Yayınları.
- Baypars Tarihi*. (2000), (Ş. Yaltkaya, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hasan, Hasan İbrahim (2011), *İslâm Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Hilmi, Filibeli Ahmet (2020), *İslâm Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kafalı, Mustafa. (2014), Altın-Orda Hanlığı. *Türkler*, C. 8, Ankara, s. 398-399.
- Kanat, Cüneyt. (2001), Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C:16, s:1, s. 31-45.
- Karakuş, Nadir (2022), *Baybars*. İstanbul : Ensar Yayınları.

- Kesîr, İbn (1994), *El Bidâye Ve'n-Nihâye*. (M. Keskin, Çev.) İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Konukçu, Enver (1992), Berke Han. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, s.506
- Koprman, Kâzım Yaşar (1992), Mısır Memlûkleri, Mısır'da Memlûk Devletinin Kuruluşu". *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C.6, İstanbul, s. 453
- Kuşcu, Ayşe Erdem (2014), İlhanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Memlûklerle ilk Teması. *Türkler*, C.8 Ankara, s. 369
- Makdisî, Muhibbeddin Ebu Hamid (2019), *Mısır'daki İslâm Devletleri ve Türk Memlûklerinin Fazileti*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Merçil, Erdoğan (2013), *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Roux, Jean Paul (1998), *Türklerin Tarihi, Büyük Okyanus'tan Akdeniz'e İki Bin Yıl*. (G. Üstün, Çev.) İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Saray, Mehmet (1989), Altın Orda Hanlığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, s. 538.
- Şeşen, Ramazan. (2021), *Haçlılar ve Moğollar önünde Sultan Baybars*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Yuvalı, Abdülkadir (2014), İlhanlılar . *Türkler*, C.8, Ankara, s. 359.